

Alena Fazinić

Institut za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu
Odjel za povijest umjetnosti
(vanjski suradnik)

Izvorni znanstveni rad
predan 19. 12. 1988.

Srednjovjekovne zidine grada Korčule

Sažetak

Gradske zidine u Korčuli prvi se put spominju u Statutu u 13. stoljeću, a vjerojatno su se nalazile na sadašnjem mjestu. Opseg zidina bio je oko 750 m, a osim njih grad su branile i brojne kule: starije su bile četverokutne, a one izgrađene potkraj 15. stoljeća kružnog i polukružnog tlocrta. Nazivi kula s vremenom se mijenjaju, osobito pri pregradnjama. Od kraja 16. stoljeća, kada je smanjena neposredna turska opasnost, Mleci, koji tada vladaju Korčulom, sve manje brinu o održavanju ovoga velikog sklopa utvrda. Zidine propadaju, pa ih na početku 19. stoljeća u vrlo trošnom stanju preuzima austrijska Vojna uprava, prepuštajući ih uskoro, 1869. godine, korčulanskoj Općini. Iz tog je vremena sačuvan podroban opis i tlocrt zidina. Općina odlučuje da kule i zidine koje su ruševne, a ne mogu se drukčije koristiti, dade porušiti, što je i učinjeno između 1873. i 1880. godine. Tada je uklonjen sjeveroistočni dio zidina i tri kule u tom dijelu te bastion uz kulu Zakerjan (Berim). Ostale kule iznajmljene su privatnicima. Na početku 20. stoljeća srušene su, odnosno snižene, zidine na zapadnoj obali grada. Još 1863. sagrađen je novi most južnog ulaza u grad, a 1907. novo stepenište uz zapadni ulaz.

Sada su sačuvane četiri četverokutne, tri polukružne i tri kružne kule, arsenal, javna cisterna u zidinama na zapadnoj obali, unutrašnji pojas južnih zidina poduprt sa 16 lukova te dio vanjskog zida na istom dijelu.

Gradske se zidine prvi put spominju u uvodu Korčulanskog statuta. Naime tada ih je kao i grad obnovio Marsilie Zorzi.¹ Iz toga se može zaključiti da su bile podignute puno ranije. U daljnjem tekstu Statuta na više se mjesta govori o zidinama: tako član 34. Reformacija iz 1397. godine zabranjuje njihovo prelaženje, što možda znači da su bile dosta niske.²

Zidine se, zacijelo, već u 13. stoljeću nalaze tamo gdje ih zatječe i 19. stoljeće, jer su tu najsvrsishodnije i najlogičnije smještene za potrebe obrane grada. Na zidinama su bila dva ulaza: kopneni s južne strane i drugi s obale na zapadu. Južni, glavni ulaz spominje se u izvorima pod raznim nazivima: »porta per quam itur per insulam«, »porta per quam itur ad casalia«, »porta magna civitatis«, »porta terre firme«, »janua quam itur ad casalia«, »porta terae« i dr. Ulaz na zapadnoj obali spominje se kao: »porta maris«, »porta Molus«, »janua sita penes molum maris«, »janua portus«.³

U 75. poglavlju Reformacija spominje se neka »porta nuova«,⁴ no nije utvrđeno odnosi li se naziv na zapadni ili neki drugi ulaz s mora, možda na sjeveroistoku. Izvori govore i o »porta quae vocatur Luchexe« ili »porta civitatis quae vocatur Luxina vrata«. Nije poznato jesu li to jedna od već spomenutih vrata ili neka sporedna, odnosno vrata unutar samoga grada.⁵

Osim zidina kojih je opseg iznosio oko 750 m, grad su osiguravale brojne kule. One također utvrđuju gradska vrata. Nadalje, Knežev dvor branile su dvije kule, a treća, nazvana »turris comittis« ili »turris carceris«, neposredno je uklopljena u dvor. U ispravama su zabilježena i imena ostalih kula: »turris magna«, »turris communis«, »turris Cernoe«, »turris nuova«, »turris sub domo Berim«, »turris Chergnan«. Teško je točno odrediti na koje se kule nazivi odnose, jer su oni s vremenom izmijenjeni, pogotovo pri pregradnjama, kada dobijaju imena po knezovima za čije se uprave grade i njihovim grbovima kite.⁶ U ugovoru iz 1391. godine majstor Ivan Antunov iz Vienne obvezuje se knezu Ciprijanu i sucima da će završiti gradnju nove kule koja je u ispravi i opisana. Općinske računke knjige spominju da je majstor Hranić Dragošević radio na jednoj kuli, ali nije označeno da li je samo popravljiva ili zida novu. No poznato je da se 1414. godine gradila jedna kula.⁷

Općina redovito brine o utvrdama jer su one najsigurnija obrana gradu, a ujedno zaštita mletačkih interesa u ovom važnome morskom tjesnacu.⁸ Tako u Reformacijama »XXIV. Littera ducalis XIX a« iz 1430. stoji: dužd Francesco Foscari i Vijeće Republike odgovaraju na molbu korčulanskog kneza Nikole Maura i Velikog vijeća općine da se odobri novac od tridesetine za sol koji daje otok Korčula za vrijeme od pet godina kako bi »mi siromašni ljudi mogli u ovim mirnim vremenima učvrstiti zidine, jer je ovom siromašnome mjestu vrlo potrebno da se izgrade hodnici uokolo zidina«. To građani ne mogu učiniti svojim sredstvima, već mole pomoć Mletaka, jer im je i ranije Republika tako pomagala i jer nije bilo ni jednog korčulanskog kneza »che non fesse de belle e bone opere«. Pomoć traže zato da se, ako bude potrebno, uzmognu braniti protiv neprijatelja »per onor e bon stado della nostra signoria«. Dužd udovoljava molbi, pa se za sljedeće tri godine općini odobrava spomenuta desetina.⁹

»LXXV. Littera ducalis XXVI« iz 1505. sadrži pismo dužda Augustina Barbadice knezu Korčule Bernardinu Contarenu kojim mletačka vlada odobrava gradu tridesetinu i četrdesetinu za cjelokupnu izgradnju zidina.¹⁰

Briga i nastojanje mletačke vlade i mjesnih vlasti odnosno knezova na održavanju, popravcima, obnovi i novoj izgradnji kula i zidina osobito oživljava nakon vojnih opsada i pohoda, koji su u više navrata neposredno ugrozili grad.

Stare, prvobitne zidine i kule bile su slabije grade, što je

Curzola - Panorama

Korčula, panorama grada oko 1920.

Korčula, panorama of the city about 1920

usklađeno s udarnom moći do tada upotrebljavanoga hladnog oružja: te zidine podignute neposredno na stijenama debele su oko 60 cm, kule 1 m, a građene su od kamena rustične obrade ili lomljenca oblijepljenog širokim sljubnicama vapnene žbuke.

Nakon opsade aragonskog brodovlja 1483. godine, uvidjevši potrebu i važnost dobro učvršćenih, jakih zidina i kula, prišlo se njihovoj temeljitoj obnovi. Zidaju se zidovi debeli i do tri metra, od većeg, bolje obrađenog kamena, a vezivnu tvar čine vapno i »santorin«. Osim četverokutnih dižu se nove kružne i polukružne kule, prikladnije za obranu od novog, jakog vatrenog oružja, posebno topova. Stanovnici grada i otoka (osim plemstva) dužni su besplatno sudjelovati u radovima.

Do sredine 15. stoljeća već je podignut cjelokupni kružni prsten zidina oko grada, zatim kula južnih vrata, Tamnička kula, kula Morskih vrata, kula Tiepolo, kula Nova vrata, stara kula Svih svetih, Mali Leverin i Mala kneževa kula. Osim posljednje sve su bile četverokutne. Nakon aragonske opsade u razmjerno kratkom vremenskom rasponu od 1485. do 1507. sagrađene su četiri nove kule i daljnji dio zidina. To su: kula Bokar – 1485, kula Chergnan (Berim) – 1490, Nova kula kod Svih svetih – 1493, Velika kneževa kula – 1499. te vanjski pojas zidina između obaju kneževih kula i Morskih vrata – 1507. godine.¹¹ Nešto kasnije, 1572. godine, uz južne zidine (s njihove vanjske strane) između kula Svih svetih i Malog Leverina podignut je arsenal.¹² To je zapravo posljednja građevina vojno-obrambenog karaktera koju Mleci daju podići u Korčuli, a služila je pohrani oružja i municije.

Na utverdama su često obavljani manji popravci, dogradnje i ukrašavanja. Tako je 1594. godine majstor Grgur Dujmović

radio grb gradskog kneza Antuna Leona postavljen na ulaz stepeništa kojim se dolazilo na zidine blizu crkve Svih svetih.

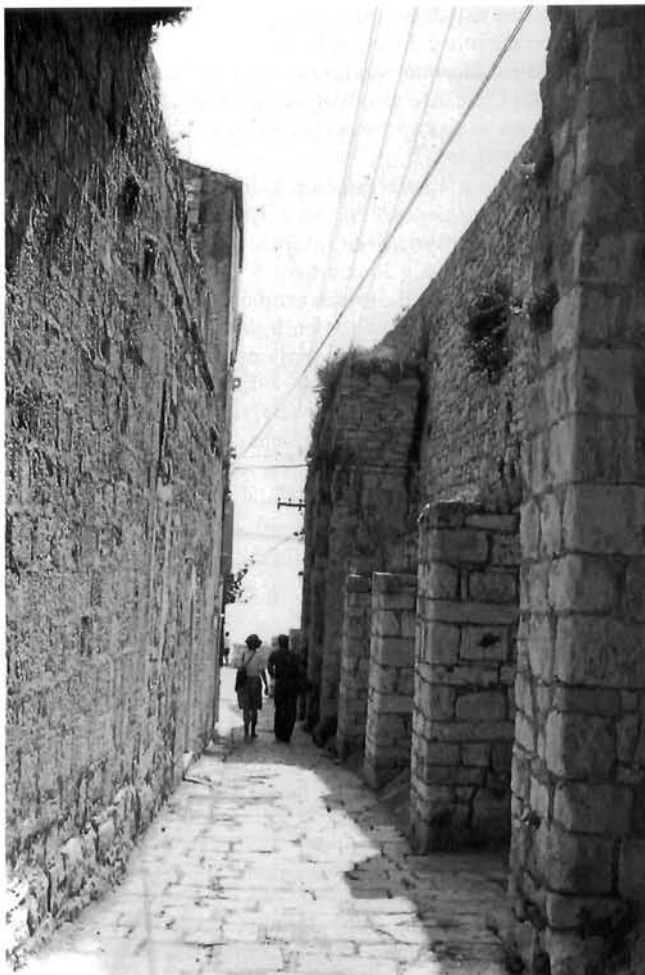
U vrijeme kneza Jakova Bragadina oko 1600. nastavljena je gradnja dvadeset pet visećih lukova na zidinama, započeta ljeti 1589. Tu su radila četiri dubrovačka zidara i nekoliko domaćih klesara, među njima Grgur Dujmović. Lukovi se dižu općinskim novcem namaknutim novčanim kaznama. Uskoro, 1602, opet se spominje da je Dujmović izradio grb za svod kojim se iz kule dolazilo u gradsku palaču.¹³

Na kraju 16. stoljeća naziru se znaci slabljenja turske moći, pa se od tog vremena sve manje pazi na održavanje i posuvremenjenje utvrda. Stoga 1567. godine mletački funkcionari Andrija Giustinian i Oktavijan Valier, sindici i avogaduri Republike, izvještavaju da grad nije jak, a zidine su slabe, dok sindici Dona Basadone i Petar Laude u relaciji 1580. godine čak kažu da zidine služe više ukrasu no obrani grada.¹⁴

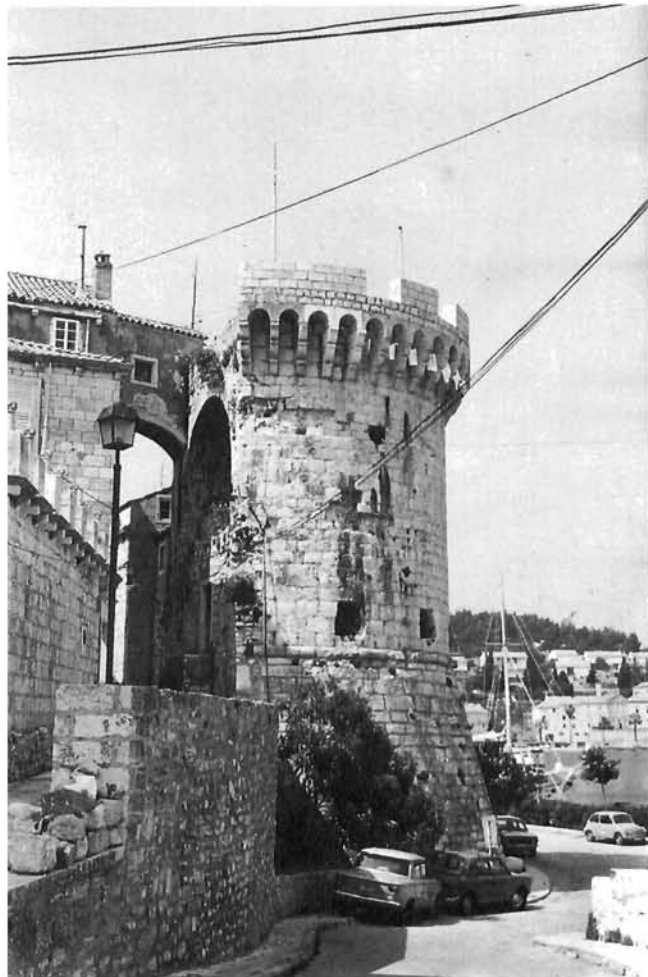
U 17. stoljeću još se više umanjuje značenje korčulanskih zidina i one su prepuštene laganom propadanju. Općina naime nema sredstava za njihovo održavanje i popravke, a Mleci nemaju interesa. Tako se 1697. srušio dio zidina kod kule Pari-lo.¹⁵

Točan nacrt cjelokupnoga obrambenog sistema Korčule, zatečenog u drugoj polovici 19. stoljeća, načinjen je 1869. godine.¹⁶ Neposredno pred tim komisija Vojne uprave (austrijske) načinila je pismeni opis utvrda s prikazom njihova izgleda i stanje te izvršila procjenu. Iz isprave proizlazi da je ta cjelina u bitnim pojedinostima ostala neizmijenjena u odnosu na stanje u 16. stoljeću, a ono je ovakvo:

Četverokutna kula nad gradskim kopnenim vratima oslanjala se sjevernom stranom na zidine, a imala je tri topovska otvora.

Korčula, dio južnih zidina s unutrašnje strane grada, 14. stoljeće
Korčula, a segment of the inner southern ramparts, 14th c

Korčula, kula Bokar na zapadnoj obali, 15. stoljeće
Korčula, Bokar Tower on the western shore, 15th c

Dio zidina od te kule do Kneževa dvora, odnosno Tamničke kule, bio je podignut na stijenaama i služio je ujedno kao zaštitni zid kneževu vrtu. Četverokutna Tamnička kula unutar Kneževa dvora tek ga je malo nadvisila, a imala je dva topovska otvora. Mala, valjkasta kneževa kula s tri topovska otvora završavala je kruništem (prsobranom). Velika kneževa kula imala je šest topovskih otvora neposredno nad razinom mora.

Od Kneževa dvora do Morskih vrata pružao se dvostruki pojas zidina između kojeg je smještena velika javna cisterna zvana »Tre pozzi«. Četverokutna kula Morskih vrata, oslonjena istočnom stranom na zidine, imala je dva topovska otvora. Na kuli su dvojna vrata postavljena u obliku slova L, odnosno na sjevernoj i istočnoj strani. Zidine koje su se prostirale od ove kule do kule Bokar podupirale su ulicu uokolo grada. Na kuli Bokar bilo je u donjem dijelu pet topovskih otvora nad morskom razinom, a u gornjem u sredini visine šest. Zidine koje povezuju ovu sa sljedećom kulom nisu sagrađene u ravnoj liniji, već se lome pod tupim kutom štiteći donji dio kule Chergnan. Taj pojas zidina nazvan Baterija imao je u gornjem dijelu dva veća pravokutna otvora nalik prozorima. Kula Chergnan (ranije zvana Berim) imala je u donjem dijelu pet topovskih otvora, gore sedam. Sljedeća četverokutna kula, zvana Tiepolo (Parilo?), oslanjala se zapadnom stranom na zidine, a imala je četiri topovska otvora, jednako kao i sljedeća četverokutna kula (Nova vrata?). Stara kula Svih svetih,

četverokutna, oslanjala se na spoj južnog i istočnog dijela zidina iz kojih je stršila sa dva kuta, odnosno tri strane, a tu su bila tri topovska otvora. Nova kula Svih svetih imala je deset topovskih otvora nad morskom razinom. Uz južne zidine do arsenala nalazio se Mali Leverin četverokutnog tlocrta sa dva topovska otvora.

Koliki je u to vrijeme (16. stoljeće) ukupan broj topovskih otvora na gradskim utvrdama, nije točno poznato, no računa se da ih je na zidinama bilo najviše dvadeset, na kulama šezdeset, odnosno ukupno nešto više od sedamdeset. Naime broj se otvora za topove mijenjao, neki su s vremenom zazidani, a otvoreni novi, prikladniji.¹⁷

Zidine su bile najveće javno zdanje u Korčuli. Poslije propasti Mletačke Republike i nakon sređivanja ovdašnjih političkih prilika na početku 19. stoljeća sve se naglašenije nameće pitanje njihove daljnje sudbine. Doduše, na samom početku stoljeća za vrijeme francuske uprave, dok se nedaleko od grada odvijaju manji pomorski okršaji s engleskom i ruskom flotom, Francuzi u zidinama još vide određen strateški značaj, pa se zalažu za njihovo kakvo-takvo održavanje.¹⁸ Ali nakon 1815. godine zidine prelaze u nadležnost austrijske Vojne uprave, koja se za njih ne brine niti ih popravlja, pa one i dalje propadaju. Konačno se 1863. godine gradonačelnik dr. Ivan Smrkinić obraća u ime općinske uprave namjesniku Dalmacije barunu Lazaru Mamuli iznoseći stanje korčulanskih utvrda,

Korčula, krunište kule Zakerjan (Berim). 15. stoljeće
Korčula, Zakerjan (Berim) Tower battlements, 15th c

koje je vojska odavno, potpuno i konačno napustila. One su, kaže, tako zapuštene, da će, potraje li ovakvo stanje, sasvim propasti. Stoga traži da se predaju brizi općine.¹⁹

Tri godine potom, na zahtjev Vojne uprave, izvršila je posebna komisija procjenu zidina sastavivši ranije spomenut opširan izvještaj iz kojeg je vidljiva sva njihova trošnost.²⁰

Ustanovivši da je vrijednost zidina neznatna, uprava ih bez ikakve naknade prepušta korčulanskoj općini, osim kule Svih svetih, koja se može upotrijebiti za skladište. Općina preuzima obvezu njihova održavanja ili rušenja.²¹ Uskoro, 1870. godine, novi vlasnik stavlja na javnu dražbu iznajmljivanje kula, te nekolicina privatnika uzima one bolje očuvane u najam upotrijebivši ih za terase, skladišta, cisterne i sl.²²

No od zidina se nije mogao ostvariti ni najskromniji prihod, pa počinje njihovo postupno uklanjanje. Velika većina Općinskog vijeća prihvaća 1873. godine prijedlog rušenja dijela zidina od kuće Španić do kule Zakerjan (Chergnan) zajedno s Baterijom. Na tom će se mjestu izgraditi prolaz i zid ukrašen zelenilom. Rušenje zidina dogovorio je s Općinom poduzetnik Antun Jeričević, a umjesto novčane nagrade za obavljene posao prepušta mu se grada srušenih objekata.

Uklanjanje zidina nastavlja se 1876. godine: srušen je najprije dio od kule Zakerjan do Svih svetih te obje četverokutne kule u tom dijelu kao i četverokutna kula Svih svetih. Umjesto svega uređuje se šetalište ukrašeno zelenilom, odnosno stabli-

ma. Radovi su zajedno s podizanjem novoga kamenog ogradnog zida prema moru dovršeni 1880, a 1881. zasađena su stabla akacija (aleja). Gotovo istodobno, na zapadnoj obali, između kuće Španić i Lože diže se novogradnja »Cassina« (1869–1873), prislonjena na vanjsku stranu zidina, pri čemu je njihov veliki dio također porušen.²³

Nakon uklanjanja sjeveroistočnih zidina postavlja se pitanje uređenja prostora neposredno uz i ispod dijela južnih zidina, tzv. »Fosse«. Općinsko vijeće zaključuje 1883. da se tu sagradi »ostrmina« – prolaz dug 35 m a širok 9 m, koji će se pružati od kule do »Fosse«, a ispod prolaza uz obalu će se urediti pet prostorija poput trgovina namijenjenih mesarima. Ovi su radovi završeni 1888. godine.²⁴ Prolaz spaja novo šetalište iza grada s ranijim prolazom podno južnih zidina, koji se pruža do zapadne obale, odnosno Velike kneževne kule. Tako je cijeli grad obrubljen šetalištem izvan zidina, a povezan s ulicama i trgovima u Borgu. Usporedno s njim teče unutar zidina, također uokolo grada, djelomično očuvana prvobitna uska ulica.

Međutim u to vrijeme i dva gradska ulaza također doživljavaju znatnije izmjene. Do Kopnenih, južnih vrata u četverokutnoj kuli dolazilo se kamenim mostom što su ga 1807. dali sagraditi Rusi porušivši stari, dotrajao most.²⁵ No već 1859. taj je most toliko trošan da ugrožava prolaznike, pa je 1863. završen novi. Stari se most nalazio istočno od današnjeg, a ulaznu kulu branio je visok zid pred njom. Prolaz kroz kulu imao je oblik slova L: ulazilo se kroz portal na zapadu, a na trg se izlazilo vratima na sjevernoj strani. Pri gradnji novog mosta otvoren je ulaz na južnom pročelju kule i most postavljen u njezinu osovinu. Gradnja se protegla, pa most nije sasvim okončan sve do 1891. godine.²⁶ Ovo neobarokno stubište uspinje se blagom krivuljom do ulaza, odnosno podnožja kule, a stepenice su široke i niske. Pri dnu se stepenište širi, a ograda je sastavljena od niza malih, oblikih stupića povezanih jednostavnim rukohvatom od profiliranih kamenih ploča.

Na početku 20. stoljeća raspravlja se i o preuređenju zapadnog ulaza. Klesarski majstor Ferdinand Gustinčić zamislio je i izveo novo stepenište 1907. godine. Umjesto slikovitog prilaza kuli Morskih vrata, koji je zajedno s pripadajućim dijelom zidina i malim trgov pred njim uklonjen, podignuto je široko stepenište, u donjem dijelu jednostruko a u polovini visine grana se u dva kraka uspinjući se prema maloj polukružnoj terasi. Ona je, kao i rubovi stepeništa, oivičena prošupljenom kamenom ogradom ukrašenom motivima historicizma i secesije. Istodobno je prolaz kroz kulu zatvoren, odnosno neuporabiv.²⁷

Potkraj 19. i na početku 20. stoljeća postupno se ruši i uništava velik dio korčulanskih zidina i neke kule. Time je znatno smanjen dojam cjelovitosti i izvorne sažetosti staroga grada. Sretna je okolnost da je ipak većina kula sačuvana u gotovo neizmijenjenu obliku, premda su neke uklopljene u onodobne ili kasnije građevine.

Kula Kopnenih vrata četverokutnog tlocrta ima sada na južnom pročelju vrata oblog luka na kojem je u vrhu uklesana godina izgradnje: 1863. Prvobitni veliki ulaz sa strane ima jednostavan, neukrašen okvir. Kula je građena od grubo obrađenog kvadra spajanoš širokim sljubnicama, a završava prsobranom, odnosno kruništem. Na južnom su pročelju vidljivi tragovi nadogradnje, tj. razabire se prvobitna visina kule koja je imala nazubljen prsobran, odnosno krunište, i bila niža od sadašnje visine. Na tom je pročelju veći, pravokutni otvor poput prozora za topovsku cijev, a pod njim ploča s reljefom mletačkog lava. Sa strana su kameni štitovi s grbovima kneza Barbaro, Loredan i dužda Moceniga. Ispod je ploča s natpisom: »U spomen krunidbe hrvatskog kralja Tomislava DCCCXXV-

Korčula, Velika kneževa kula, 15. stoljeće
Korčula, large Rector's Tower, 15th c

MCMXXV Korčulani« ukrašena stiliziranim, klesanim pleternim okvirom. Sjeverno pročelje kule gotovo sasvim pokriva slavluk Leonarda Foscola. Natpis na slavluku ističe pohvalnim riječima Foscolove pobjede nad Turcima a glasi:

DEVICTORI.BARBAR.GENTIV.ET.INTER.ORBIS.
PRINCEPS PROVIDENTISS.O
LEONARDO FOSCOLO
PROC.D.MARCI.ILLIRIAE.ET AEPURI.SVMO-PRAEF.
ET.NUMINI.MVNIFICENTISS.O.TESSERA.HANC.P.
TROPHEO.AMPLISS.OPERPETUIS.AEVIS.LIBENT.
EX.INTIMIS.VOTIS.DICANT.ET.CONSACRANT.
ANN.O.A.PARTU.VIRGINIS
MDCL

Donji je dio slavluka u rustici, a sa strana su polustupovi, među njima otvor vrata nadvišen gradskim grbom. Gornji je dio izveden u plitkom reljefu: izvana dva pilona podržavaju luk s reljefom oružja, a u vrhu luka bio je plastični mletački lav. Između dvaju stupova koji nose arhitrav nad ulazom je niša ukrašena školjkom, a ispod dva golišava dječaka nose citirani natpis.

U ovome raznolikom, nagomilanom ukrasu ima dosta renesansnih pojedinosti; cjelina je maniristička, ali i s baroknim stilskim oznakama. Smještaj spomenika prikladno je odabran: ističe glavna gradska vrata, a trg na kojem je već bilo nekoliko važnih zgrada zaokružen je uravnoteženošću svih pojedinosti ukrasa i graditeljstva.²⁸

Tamnička kula uklopljena je u novogradnju 19-20. stoljeća i teško je raspoznaljiva.

Velika kneževa kula kružnog tlocrta ima oblik krnjeg stošca. Građena je od većih grubo obrađenih kvadara. Pri vrhu, podno prsobrana, pruža se zaobljen prstenasti vijenac. Na njezinoj sjeverozapadnoj strani okrenutoj luci bila je velika ploča s mletačkim lavom i tri grba (knezova A. Balbia, B. Contarinia i F. Giorgia). Poslije drugog svjetskog rata to je uklonjeno, a umjesto stare postavljena je ploča s natpisom na uspomenu palih boraca i oslobođenja grada. Unutrašnjost ove kule na početku 20. stoljeća preuređena je za spremište pitke vode.³⁰

Mala kneževa kula ima oblik vitkog, visokog valjka. Nekada je pri vrhu bio prsobran oslonjen na velike konzole, no sada su obnovljena samo dva prstena konzola, a lukovi prsobrana nedostaju. Na kuli je ploča s grbom kneza F. Loredana i nat-

Korčula, Kopnena gradska vrata i dio južnih zidina. 14. stoljeće
Korčula, inland city gate and part of the southern ramparts, 14th c

pisom MCCCXXXVIII ADI XX AGOSTO te još jedan grb istog kneza.

Kula Morskih vrata četverokutnog tlocrta građena je od lomljenca i grubo klesanog kvadra, a u gornjem je dijelu oštećena, odnosno srušena. U unutrašnjosti prizemlje ima križno-rebrasti svod s rebrima pravokutna presjeka i dva traveja. Na kuli su dvojna vrata. Velik istočni portal okružuje profiliran okvir nadvišen reljefnim grbom kneza Antuna Leona postavljen 1592. i pločom s natpisom:

POST ILLI CINERIS HAEC MOENIA CONDIDIT
OLIM ANTENOR;VERUM NE VETERATA RUANT
ANTONII CURA SUNT RESTAURATA LEONIS
REDDITA ET ANTIQUO FORMA DECUSQUE LOCO.
Portal sa sjeverne strane obnovljen je za kneza Federica Molina i o tome je nad portalom natpis:
CAETERIS PRAECLARI REGIMINIS CURIS SIC BELLE
SACRU INGRESSU HUNC CUMULANS
NE DUM STUDIO SED LARGITATE PELE TUO LIN-
QUIT DECORI
ILLmus D.D.FEDERICUS MOLINO COMES VIGILAN-
TISSIMUS
ILLmo AC.EX.mo D.D.JOE.BAPTa.GRIMANO PROV.
QUALE PROVINTIAE GENEROSIS,mo MEMORANDO
APROBANTE MDCXLIII

Iznad natpisa su tri grba: kneza Molina, dužda Erizza i providura Grimania. Odredbom mletačke vlade kasnije su dva grba otučena, a neoštećen je samo duždev. Nad svime je velik mletački lav. Na zapadnom su zidu još tri grba: Barbaro, Loredan, Mocenigo, a tu je bila i velika ploča s reljefom mletačkog grba uokvirena gotičkim izmjeničnim pačetvorinama.³¹

Kula Bokar polukružnog tlocrta u donjem je dijelu krnji stožac, a gore polualjak. Nazubljeno krunište počiva na lukovima koje drže konzole. Visoko na pročelju stoji bogat štit s grbom kneza Barbariga. Kula je zidana pravilnim, većim grubo klesanim kvadrima.

Kula Zakerjan (Berim) također je polukružna, oblikom gotovo jednaka pređašnjoj. Sa sjeverne je strane na njoj ploča s mletačkim grbom i grbovima kneza Viara i dužda Moceniga. S južne, kopnene strane nalazi se na vrhu visokog luka otvora grb Tiepolo.

Velika kula Svih svetih kružnog tlocrta ima oblik krnjeg stošca. Građena je od grubo obrađena kvadra, a uz rub prsobrana pruža se zaobljen, prstenasti vijenac.

Mali Leverin četverokutnog tlocrta uklopljen je u susjednu visoku dvokatnicu. Zidovi su mu žbukani, a ima niz naknadno napravljenih otvora (prozora) i nazubljen prsobran nedavno postavljen.

Od cjelokupnog pojasa *zidina* koje su sa svih strana okruživale grad sačuvan je tek manji dio: s južne strane od kule Svih svetih do Tamničke kule, a na zapadu uz kulu Morskih vrata.

Od kule Svih svetih do Kopnenih vrata postoji cijeli unutarnji i veliki dio vanjskog zida. Istočni dio između toga dvostrukog pojasa zida zauzima obnovljena zgrada nekadašnjeg *arsenala*³², do njega je Mali Leverin uz kojega se na dio unutrašnjih zidina naslonila barokna kuća. Od nje do kule Kopnenih vrata vidi se južna strana zida visokog kao i kula, građenog od kamena grube obrade. S unutrašnje (gradske) strane zid cijelom duljinom podupire 16 snažnih lukova oslonjenih na pilote, a zamjećuju se i ostaci šetnice za stražu.

Vanjski pojas zidina, sada mnogo niži, pruža se od kule Svih svetih uz arsenal, a prekida ga stepenište gradskog ulaza. Nastavlja se zapadno od te kule, gdje je niži četverokutni bastion koji je štiti ulaz. Odavde se produljuje pojas zidina podignut na hridinama sve do Kneževa dvora, odnosno Tamničke kule. Građa ovih zidova i bastiona jest pravilan grubo obrađen veći kvadar, a u gornjem dijelu zidove ukrašava zaobljen vijenac koji se nalazi i na svim kružnim i polukružnim kulama. Na mjestu gdje je stajao prvobitni most ulaza vijenac je prekinut, a u međuprostor je umetnuta greda s natpisom: MCCCCXXXIII P. SEPTEMBRIS. Jednaka greda i natpis nalaze se na istome mjestu s unutrašnje strane tog zida.³³

Zapadne su zidine sačuvane samo uz Morska vrata, gdje je između njihova dvostrukog pojasa u sjevernom dijelu smješten javni zdenac tzv. »Tre pozzi«. Na veliku terasu nad zdencom uspinje se s gradske strane jednostavnim stepeništem. Tri gotički oblikovane krune bunara za crpljenje vode ravno-

mjerno su razmještene na popločanoj, prostranoj terasi, koju s kopnene i morske strane ograđuju kameni zidić. Na unutrašnji zid postavljen je malen stup koji na jednostavnoj glavici ima grb kneza Mula.³⁴ Visina vanjskog zida zdenca jednaka je onoj koja se vidi na crtežu iz druge polovice 19. stoljeća i fotografijama s kraja stoljeća. Unutrašnji je zid znatno snižen u odnosu na stanje iz 19. stoljeća.³⁵

....

U vrijeme izgradnje i u stoljetnom trajanju korčulanske su zidine sasvim odgovorile ulozi koja ima je namijenjena: obrana grada i njegovih žitelja i ove važne točke mletačke granice. No istodobno su zidine bile okvir koji je uvjetovao veličinu i prostornu razdiobu grada: njegov tlocrt. Zgusnuta izgradnja na oskudnom prostoru izrazito je funkcionalna. Malobrojni trgovi nalaze se tamo gdje su najpotrebniji: pred vijećnicom, Kneževim dvorom, crkvama; povezuju ih ulice usmjerene zidinama i kulama. To olakšava brz pristup građana-branitelja u slučaju iznenadna napada na grad onim dijelovima utvrda gdje su određeni, a istodobno međusobnu povezanost branitelja kroz ulice ili šetnicama neprekinutog pojasa zidina.

No zidine su utjecale i na daljnji razvoj grada. Naime one su stoljećima bila granica izvan koje se nije smjelo graditi. Zato se Korčula tek u 17. stoljeću, kada je opasnost od Turaka i drugih mletačkih suparnika na Jadranu oslabila, širi podno zidina. Tu se zasniva predgrađe »Borgo«, koje uskoro preuzima najvažnije funkcije grada (obrta, trgovina, društveni život). Kada su u 19. stoljeću zidine izgubile obrambeno značenje, srušene su bez oklijevanja, ali zbog smještaja na poluo-toku stara se jezgra nije mogla utopiti u novo, već je unatoč uklonjenim zidinama zadržala cjelovitost uvrđenoga grada. Tome doprinose sačuvane kule, kojima se posvećuje sve veća pozornost i nastojanje da se obnove i sačuvaju.

Bilješke

- 1
Dr. J. J. HANEL, *Statuta et leges civitatis et insulae Curzulae*, Zagreb, 1877, str. 1-5
- 2
ISTI, *nav. dj.*, CAP. XXXIV: MURORUM CIVITATIS NON TRANSEUNDORUM, str. 81.
- 3
Dr. Vinko FORETIĆ, *Otok Korčula u srednjem vijeku do 1420. godine*, Zagreb, 1940, str. 319.
- 4
Dr. J. J. HANEL, *nav. dj.*, Reformationes CAP. LXXV IMMUNDITIE UBI DEBANT PROJICI, str. 89.
- 5
Dr. Vinko FORETIĆ, *nav. dj.*, str. 319.
- 6
Vinko IVANČEVIĆ, *Prilog poznavanju kamenih grbova u gradu Korčuli*, Rad JAZU, Zagreb, 1978, str. 107-126; Alena FAZINIĆ, *Korčulanski kameni grbovi*, Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, br. 1-2, Zagreb, 1982, str. 12-17.
- 7
Dr. Vinko FORETIĆ, *nav. dj.*, str. 320.
- 8
Odredba CAP. CLXXXIX. DE ARMIS DOMI HABENDIS PER QUEMLIBET PRO DEFENSIONE CIVITATIS kaže da svaki stanovnik Korčule mora kod kuće imati oružje za obranu grada, i to jedan štit ili okrugli štit, jedan mač ili balestru s potrebnim stvarima ili bar strijelama. Ako netko sada ne posjeduje takvo oružje, dužan ga je nabaviti za godinu dana (Dr. J. J. HANEL, *nav. dj.*, str. 125).
- 9
ISTI, *nav. dj.*, str. 181, Reformationes: XXIV LITTERA DUCALIS XIX Qua DENARIJ TRENTESIMI CONCEDUNTUR PRO FABRICA MURORUM...
- 10
ISTI, *nav. dj.*, str. 234.
- 11
Dr. Natale TROJANIS, *Sui monumenti di storia e di arte esistenti nella città di Curzola*, Trieste, 1911. Autor dosta piše o obnovi kula i zidina, pa veli da je Mala kneževa kula (Lombardo) popravljena kada je 1448. popravljen dvor i nedaleka luka za kneza Francesca Lombarda (str. 19). Poslije aragonske opsade 1483. išla je delegacija Općine u Mletku tražiti dozvolu za gradnju dvaju obrambenih kula, što je odobreno. Za kneza Alvisa Barbariga podignuta je 1485. polukružna kula (Bokar), a kula Zakerjan (Berim) 1490. pod knezom Domenicom Tiepolom. Nadalje za kneza Simeona Capella sagrađena je 1493. kod crkve Svih svetih velika kula, a za kneza Alvisa Balbia 1499. kula na malom molu – Velika kneževa kula. Na svima su bili grbovi Mletaka, knezova, a nekad i dužda (str. 20).
- 12
Nad ulazom u arsenal je ploča s reljefnim mletačkim lavom te grbovima kneza Bragadina i dužda Moceniga.
- 13
Dr. Cvito FISKOVIĆ, *Stup Grgura Dujmovića u Korčuli*, Peristil, br. 16-17, Zagreb, 1973/74, str. 49.
- 14
Ambroz KAPOR, *O naoružanju grada Korčule od početka XIII do početka XIX stoljeća*, Mornarički glasnik, br. 6, Beograd, 1977, str. 1047.
- 15
ISTI, *nav. dj.*, str. 1047.
- 16
Crtež djelomično akvareliziran, a izveden tušem sačuvan je u zbirci arhivalija u Muzeju Korčule.
Nešto ranije Nicolo OSTOICH, *Compendio storico dell'isola di Curzola, anno 1858*, Zara, 1878, na str. 67-68 ovako piše: »Allorquando nel 1863. nella misurazione catastale il geometra Putti ebbe a levare la pianta di questa città, ammiro come in sì breve recinto si rinscontras-

sero tutti i requisiti voluti da ben ordinata città. Difatti nel suo circuito murato di un terzo miglio in punto opportuno havvi il Pretorio, vasto locale con giardino, carceri, torre e piazza: havvi l'arsenale, la casa militare e la municipale, l'episcopio ed il fondaco. Due baluardi costruiti con tutta eleganza ne difendono le due porte: il Revelino era erroneamente inceppato di case e la batteria di mare con due bellissime torri semicircolari capeci di molta resistenza, ora miseramente guaste del Genio militare, ed altre torri quadrate con intorno delle mura spesse vedette di muro vivo e tutto condotto con esate proporzioni. Curzola non fu tale in origine ma in progresso vene riformata ed abbellita specialmente dal governo veneto da cui fu tenuta ben fortificata e munita tutto all'intorno di grossi cannoni e colonbrine di bronzo... I vecchi che li ricordano dicono: quanti giorni eranci nell'anno, tanti cannoni la città teneva... Il Cattalinich la considera come prima fortezza e sito interessante che i Veneti possedessero ai confini orientali della Dalmazia, e il maresciallo Marmont duca di Ragusa del lato militare le da la stessa importante.«

- 17
Ambroz KAPOR, *nav. dj.*, str. 1043-1047.
- 18
Iz nekoliko isprava iz 1807. doznaje se o sporu između Ivana Španića i francuske vojne uprave zbog toga što je ova upotrijebila Španićevu gradnju koja se nalazila u Ulici sv. Katarine za popravak zidina, pa Španić zahtijeva od Općine za to odštetu. Ova odbija platiti, jer ako se dokaže da tražitelj ima pravo: »ova vrsta troškova spada na vojnu upravu, a ne na općinsku blagajnu« (svezak *Provincie Illiriche*, Arhiv općine Korčula /dalje AOK/).
- 19
Svezak *Graditeljstvo*, AOK.
- 20
Prema ovom izvještaju kula Morskih vrata nema uporabivih prostora, osim terase u gornjem dijelu, no nju će biti teško iznajmiti. Stoga se od kule ne može očekivati neki prihod, već treba procijeniti vrijednost njezine grade, a ona je trošna te bi troškovi rušenja bili veći od sredstava namaknutih od prodaje grade. Dio zidina od ove kule do kuće Španić na obali služi kao oslonac ulici koja se proteže uokolo cijelog grada, te se ne može rušiti. Kula Bokar je prazna, a na njezinu su gornjem dijelu terasa i cisterna, no sve je zapušteno, pa treba izvesti mnogo popravaka. Zidine koje povezuju ovu kulu s kulom sv. Barbare (Zakerjan) također podupiru ulicu, a zemljište koje bi se dobilo njihovim rušenjem jedva će se moći koristiti za gradnju male prizemnice. U kuli je u donjem dijelu skladište. Ono se može upotrijebiti za smještaj željeza, drva i sličnih nepropadljivih predmeta.
Daljnji pojas zidina tako je trošan da prijati rušenjem. Pravokutna kula Tiepolo je prazna, njezini su zidovi slabi, te da bi se mogla koristiti, treba je popraviti i staviti krov. Druga pravokutna kula u ovom dijelu grada u jednakom je stanju i zahtijeva iste popravke.
Kula Svih svetih, koja se upotrebljavala za skladište baruta, ima u gornjem dijelu malu polukružnu kulu. Ona podupire ulicu, a njezina se unutrašnjost može iznajmiti samo za mali novac, no dio zidina odavde do ulaza u grad nije uopće upotrebljiv. Kula Kopnenih vrata ima u gornjem dijelu terasu, koja je već iznajmljena vlasniku susjedne kuće.
Kule uz Knežev dvor nisu procijenjene, jer se još koriste kao kasarne, a dio zidina koji ih povezuje s Kopnenim vratima ne može se koristiti jer je u slabom stanju. Osim toga one služe kao potporanj ulici, a južni dio nalazi im se na privatnom zemljištu.
Vršeći procjenu zidina komisija razmišlja kako bi se mogle što bolje iskoristiti. Međutim, stanje je takvo da se popravci ne isplate, a ovakve se ne mogu ni iznajmiti. Novac koji bi se namaknuo od grade manji je od troška rušenja (svezak *Graditeljstvo*, AOK).

21
»Il sovrano errario cede irrevocabilmente al comune di Curzola che accetta tutti gli enti che costituiscono un di le ora abbandonate opere fortificatorie della detta città e che nel amesso tipo sono distinti con color carmino colle aree sottoposte pui i fondi appartenenti alle dette opere fortificatorie. Restano pero esclusi da questa cesione i seguenti oggetti distinti nel tipo con tratteggiatura a nero cioe: il bastione della ex caserma militare (palazzo del Conte) con l'adiacentavi torre di osservazione nonche il terreno ad uso d'ortaggio purché pertinenze

della citata caserma (palazzo del Conte) pure esclusa dall'cessione come oggetto di altra trazione.

Il sovrano erario quindi cede ed il comune di Curzola aquista:

1. Torre n. 1 fra fondo di proprietà privata e la porta della marina sita a ponente della città di Curzola col fondo n. 345
2. Cortina n. 2 fra la torre n. 1 e la casa Spanich col fondo n. 297
3. Torre n. 3 chiamata Boccar fra la casa Spanich e la cortina n. 4 col fondo n. 294
4. Cortina n. 4 fra la torre n. 3 e la
5. Batteria n. 5 chiamata s. Barbara fra la cortina n. 4 e la torre n. 6 col fondo n. 293
6. Torre n. 6 chiamata s. Barbara col fondo n. 292
7. Cortina n. 7 fra la torre n. 6 e la
8. Torre n. 8 col fondo 291
9. Cortina n. 9 fra le torri n. 8 e 10
10. Torre n. 10 col fondo n. 290
11. Cortina n. 11 fra le torri n. 10 e 13
12. Bastione n. 12 denominato Pidocchio e torre n. 13 col fondo n. 298
13. Cortina n. 14 fra le torri n. 13 e 15
14. Torre n. 15 assieme al fondo n. 288 della stessa
15. Cortina n. 16 fra le torri 15 e 17
16. Torre n. 17 presso la porta terra ferma col fondo n. 285
17. Cortina n. 18 fra la torre n. 17 e la caserma (palazzo del Conte) col fondo n. 283 che comprende le aree delle cortine della fronte di terra
18. Scarpa della Fause Braye n. 19 fra il bastione Pidocchio e la porta della terra ferma col fondo n. 284 della estesa di Klafter 30
19. Porta della terra ferma a lato della torre n. 17 di cui si trova già in possesso il comune in quanto che il selciato del passaggio viene mantenuto a sue spese
20. Il rialzo della Fause Braye n. 21 consistente di due muri verticalmente uniti alla cortina n. 18 assieme al fondo incluso segnato col n. 55 II. La cessione delle opere sudette viene fatta nello stato in cui la pubblica amministrazione li possiede e gode» (svezak *Graditeljstvo*, AOK).

22

»Tornata VII 30 Novembre 1870

...

4. Procedendosi al 4 argomento ossia alla proposta di utilizzare le torri che costituivano un di le opere fortificatorie di questa città mediante affittanza da esperirsi con pubblica asta... viene messa a voti non avendo nessuno fatta alcuna proposta in contrario. Accolto a maggioranza» (svezak *Zapisnici Općinskog vijeća*, AOK).

23

U molbi građana autonomaškog opredjeljenja od 20. ožujka 1868, kojom traže dozvolu gradnje Cassina, kaže se, među ostalim, da bi zadaća nove zgrade bila »da dade gradu zgodno mjesto, dolično i elegantno za društvene sastanke, kojega sada u gradu nema. Visina zgrade ne bi prešla visinu zidina koje odvajaju obalu od grada, a širina

neće preći širinu lože, a od kuće Španić mora biti udaljena najmanje šest stopa» (svezak *Graditeljstvo*, AOK).

24

Svesci *Graditeljstvo i Zapisnici Općinskog vijeća*, AOK.

25

Dr. Natale TROJANIS, *nav. dj.*, str. 45.

26

»Nota

Gendarmeria posta in Curzola

Dalle dirotte piogge ridotto e il ponte che conduce alle porte della città nel primo suo salire quale meta in pericolo di cadere e succedere qualche sinistro a qualcuno che da questo passa in ispezialita quando sono tempi piovosi e nel discendere potrebbesi costruire un altro gradino oppure riporvi la ghiraja come eravi...

Curzola li 12 ottobre 1859»

(potpis nečitak), (svezak *Graditeljstvo*, AOK).

»Pročitano napokon mijenje Povjerenstva uresa glede popršnica na mostu prid vratima od grada od kojeg ističe da s uzrokom u isto navedenih ne mogu se nikako odobriti gvozdene popršnice nego Povjerenstvo isto savjetuje da rečene popršnice uredi se u kamenu i to ili balustrami oblim ili četverokutnim ili sa pristojno pribivenim pločama, a Slavno vijeće prima savjet Povjerenstva i naris od istog odobren te ovlašćuje upraviteljstvo da dade izvesti radnju na javnoj dražbi uvjetom predloženim od vijećnika g. Mitra Foretića da dostatnik bude kamenar i da se cijena isplati polak godine 1892, a polovicu 1893.

VII Zasjedanje Općinskog vijeća 30 studeni 1891» (svezak *Zapisnici Općinskog vijeća*, AOK)

27

Alena FAZINIĆ, *O zaštiti i obnovi renesansne lože u Korčuli potkraj 19. i početkom 20. stoljeća*, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, br. 13, Zagreb, 1987, str. 42.

28

Polukružna niša u središtu gornjeg dijela slavluka sada je prazna, a bila je namijenjena generalovu kipu, koji je vjerojatno uklonjen po naredbi mletačke vlade iz 1691. godine. Ta odredba zabranjuje slavljenje pojedinih mletačkih predstavnika trajnim spomenicima, natpisima i grbovima u pograničnim dalmatinskim gradovima. Stoga su u Korčuli i drugdje mnogi natpisi i grbovi preklešani, a jedna bilješka nađena u arhivu Kapor spominje da je tada Foscolov kip spremljen u arsenal.

29

Tehničar Josip Zmajić načinio je četrdesetih godina 19. stoljeća snimak prizemlja i prvog kata Kneževe palače, gdje se u tlocrtu vidi smještaj i gotovo kvadratni oblik Tamničke kule uklopljene u palaču, a na nju se prema istoku nastavljaju zidine. Ista je situacija i na nepotpisa-

nom nacrtu Kneževe palače iz 1869. godine, gdje je uz tlocrte prikazano i južno pročelje, i tu se iznad krova palače s istočne strane izdiže kula natkrivena četverostrešnim krovom. Kasnije višekratne pregradnje ovu su kulu povezale s ostalim dijelovima zgrade, te se ona izvana više ne može uočiti.

30

Na prvoj ploči stoji:

SPOMEN PLOČA OSLOBODENJA GRADA KORČULE

25. IV 1941. Talijansko – fašistička okupacija

9. IX 1943. Korčulanski P. O. oslobodio grad

23. XII 1943. Njemačko – fašistička okupacija

13. IX 1944. Jedinice slavne Dalm. udarne XXVI divizije N.O.V.J. i mornarice oslobodile grad.

a na drugoj:

NA SJEĆANJE POKOLJENJIMA

BORCI OSLOBODILAČKOG RATA

1951

1941-1945

31

Poslije drugoga svjetskog rata, kada je porušena kuća koja se oslanjala na kulu, naden je ovaj grb (a vidi se i na crtežu M. Depola iz sedamdesetih godina 19. stoljeća) i prenijet u Muzej Korčule, gdje je izložen.

32

Ruševni arsenal služio je na početku 19. stoljeća kraće vrijeme za groblje, kasnije, sve do drugoga svjetskog rata, tu su bili vrtovi, a zatim je sasvim napušten. Nakon obnove šezdesetih godina upotrijebljen je za skladište i izložbu pokućstva.

33

Sačuvani natpis vrlo vjerojatno potječe sa starog ulaza. Upravo u to vrijeme devedesetih godina 15. stoljeća obnavljaju se stare i grade nove kule i dijelovi zidina, pa je možda izvršen i zahvat na glavnim gradskim vratima.

34

U Korčuli su bila dva kneza iz ove obitelji: Nikola (1478-1480) i Jeronim (1563). Za uprave potonjeg u Korčuli je sagrađen lukobran i »mandrač« između Velike kneževe luke i Morskih vrata u blizini zdenca, pa je možda tada i postavljen ovaj stup.

35

Crtež vel. 62 x 116 cm akvareliziran, potpisan Michele Depolo, čuva se u Muzeju Korčule. Nastao je sedamdesetih godina 19. stoljeća i vrlo je točan u prikazivanju niza pojedinosti zapadnoga gradskog »pročelja«. Nekoliko starih panoramskih snimaka Korčule s kraja 19. stoljeća također pokazuje izgled ovog dijela zidina, a jednak je onom s Depolova crteža.

Na fotografijama s početka 20. stoljeća (1910-1915) vidi se da je vanjski pojas zidina znatno snižen, a također i unutrašnji. Između njih uređen je vrt. Poslije drugoga svjetskog rata u taj je prostor smještena novogradnja Lučke kapetanije, prizemnica s nizom lukova, što je u bitnoj suprotnosti s nekadašnjim potpuno zatvorenim zidom.

Summary Alena Fazinić Medieval Ramparts of the City of Korčula

The ramparts of Korčula are first mentioned in the Statutes of the city dating back to the thirteenth century, when they were probably already standing in their present place. Their circumference was about 750 metres. Apart from them, the city was protected by numerous towers: the older ones were square and those built later, at the end of the fifteenth century, were circular or semi-circular. The names of these towers changed, especially if they were reconstructed. From the end-sixteenth century, when the Turkish threat weakened, Venice (the ruler of Korčula at the time) neglected the upkeep of this large fortification complex. The walls were in very poor condition at the beginning of the nineteenth century when they came under the jurisdiction of the Austrian Military Administration, which turned them over to the Commune of Korčula in 1869. From that period dates a detailed description and floor plan of the ramparts. The Commune decided to dismantle the delapidated towers and wall segments, and this was done between 1873–1880. Thus disappeared the north-eastern part of the the ramparts and three towers in this part of the city, as well as the bastion adjacent to the Zakerjan (Berim) tower. The remaining towers were rented to private owners. At the beginning of the twentieth century the ramparts along the western seashore were lowered and some dismantled. In 1863 a new bridge was built to enable access to the city from the south. In 1907 a flight of steps was added to the western gate. Extant today are four square, three semi-circular and three circular towers, the Arsenal, the public cistern in the western ramparts, the inner circle of the southern ramparts supported by sixteen arches and part of the external wall in the same location.